

Batalka Krisztina

Levéltár-pedagógiai lehetőségek és tapasztalatok a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen*

A levéltár-pedagógia fogalmának a szakmai köztudatban történő hazai megjelenése és az ilyen programokat megvalósító levéltárak munkatársainak első beszámolóí óta kerestük a lehetőséget hasonló foglalkozások meghonosítására a BME Levéltárban is. Egyrészt úgy gondoltuk, hogy a levéltár közművelődési feladatai és szinterei (kiállítások, levéltári napok stb.) közül a levéltár-pedagógiai foglalkozások adhatják meg leginkább az élményszerű ismeretszerzés és tanulás lehetőségét, másrészt felismertük, hogy a levéltár önreprezentációja szempontjából fontos ennek a levéltári tevékenységnek a fejlesztése is.¹

Az adottságaink egyike, hogy levéltári órák tartására alkalmas előadó- vagy oktatótér nem áll rendelkezésre (bár a levéltár-pedagógiai foglalkozásoknak nem feltétlenül levéltárban kell történnie). Emellett a munkatársi létszám is befolyásolja az erre a tevékenységre fordítható energiákat.² Ezért elsősorban olyan lehetőségeket kerestünk és használtunk, illetve használunk ki, amelyek akár raktártérbe is helyezhetők, valamint amelyekkel különböző formákban valamilyen egyetemi rendezvényhez tudunk kapcsolódni. Nemcsak a gyermek- és ifjúsági korosztály részére kínált, épp ezért talán nem is a szorosán vett levéltár-pedagógia³ körébe sorolható alkalmak azok a kulturális, illetve ismeretterjesztő tömegrendezvények (Múzeumok Éjszakája, Kulturális Örökség Napjai, Kutatók Éjszakája, Emlékhelyek Napja), amelyek szélesebb látogatói közönséget vonzanak a Műegyetemre. Ezek az események mind alkalmasak voltak arra az elmúlt években, hogy a levéltár minden korosztály számára bepillantást biztosítson akár szó szerint a levéltári raktárba, akár átvitt értelemben a forrásokkal való munkába, és ezeken keresztül a helyi, műegyetemi múlt és hagyományok megismerésébe.

* A szerző korábban két alkalommal tartott előadást a témában (a Magyar Levéltárosok Egyesülete 2017. évi vándorgyűlésén, valamint a Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség 2018. évi hasonló rendezvényén), jelen tanulmány ezeket alapul véve készült.

¹ Simonkay, 2017: 53.

² Jelenleg négy fő dolgozik a BME Levéltárban, ebből egy levéltárvezető, egy pedig rész munkaidős munkatárs nem szakirányú középfokú végzettséggel.

³ Simonkay, 2017: 51.

A rendezvényekbe szintén rendszeresen bekapcsolódó könyvtáros kollégákkal együtt úgy tapasztaltuk, hogy a Múzeumok Éjszakája nyújtja a legkevesebb érvényesülési lehetőséget a műegyetemi megjelenések számára, mivel hatalmas a fővárosi kínálat. Emellett az egyetem vezetése is elsősorban más programokban (pl. Emlékhelyek Napja) számít a könyvtár és levéltár feladatvállalására.⁴ A Kulturális Örökség Napjai – az egyetemi campus műemléki épületeinél fogva – mindig érdeklődést generálnak, ahol elsősorban az építéstörténet és az épületek titkai iránt fogékonyak a résztvevők. Külön levéltári programot ezekre az alkalmakra még nem terveztünk, inkább az előadásokat tartó és sétákat vezető építész és történész kollégák hívják fel a figyelmet a levéltárunkban található, a témára vonatkozó forrásokra. A Kutatók Éjszakája szintén nagyon jó lehetőség, hiszen az egyetem oktatói által végzett érdekes kutatások tömegeket vonzanak minden szeptember végén a BME számos épületébe és laborjába. Itt a „belső konkurencia” ellenére is érdemes levéltári programot tervezni, amelyre többször volt is példa. Már a 2012-es első alkalom nyilvánvalóvá tette, hogy a forrásokba történő bepillantás és az aktivitásra épülő egyetemtörténeti kvizek, puzzle játékok stb. – korosztálytól függetlenül – valóban élményt adnak. Egy másik évben a könyvtárban dolgozó történész kollégánk nyújtott betekintést a nálunk őrzött levéltári források alapján végzett, a műegyetemi polgárok párbajaival kapcsolatos kutatásaiba. Egy következő alkalommal a levéltár egyik munkatársa egyetemtörténeti sétát tartott, és arra is volt példa, hogy más levéltár munkatársainak bevonásával szerveztünk közérdeklődésre számot tartó beszélgetős programot (állambiztonság és műegyetemi olimpikonok témában). Idén a Műegyetem Topotéka, a BME online helytörténeti gyűjteményének népszerűsítését valósítottuk meg.

Nemcsak a tömegrendezvények kínálnak alkalmat a levéltárat bemutató, élményszerű ismeretszerzést biztosító programokra. A műegyetemi könyvtár rendszeresen tart az elsőéves hallgatóknak, időnként pedig külföldi csoportoknak, illetve nyugdíjas közösségeknek könyvtári és egyetemi sétákat. Ebben eddig még nem vettünk részt, azonban ezekre a csoportokra is érdemes figyelmet fordítani, hiszen például az idősök más megközelítésből fogékonyak a levéltárról szóló ismeretszerzésre, egyben jól csatlakoztathatóak az élethosszig tartó tanulással kapcsolatos programokhoz is.⁵

A levéltár fenntartójának oktatási intézmény jellege természetesen adná az itt őrzött levéltári anyag (felső)oktatásban történő hasznosulását. Ez azonban az elsősorban műszaki és természettudományi képzést biztosító egyetemen nem magától

⁴ A BME 2016-ban, az 1956-os forradalom és szabadságharc 60. évfordulóján nyerte el a történelmi emlékhely címet, és 2017-ben csatlakozott az Emlékhelyek Napját megtartó intézmények közé. Ennek keretében a nemzeti és történelmi emlékhelyek szerte az országban megnyílnak egy szombati napra és változatos programokat kínálnak. A Műegyetem eddig filmvetítést, kiállítást, illetve saját fejlesztésű mobiltelefonos applikáció segítségével zajló programot kínált – mindegyiket levéltári részvétellel és tartalommal.

⁵ Lásd még Rác–Mautner, 2019

értetődő, ezzel együtt a Gazdaság- és Társadalomtudományi Karon korábban működő Tudományfilozófia és Tudománytörténet Doktori Iskola képzési programjának keretében évente egy-egy alkalommal lehetőség nyílt doktorandusz hallgatók fogadására, akik nálunk elsősorban a tudománytörténet műveléséhez hasznosítható levéltári forrásokkal ismerkedtek meg.

A középfokú oktatásban részt vevőkkel még nincsen tapasztalatunk, nem kezdeményeztünk kapcsolatfelvételt középiskolákkal. Ugyanakkor egyedi megkeresésektől nem zárkozunk el, több témakörben gondolkozunk, amelyek rugalmasan, az adott korosztályhoz, az iskola jellegéhez, illetve a tanári kérésekhez igazíthatóak. A Budapest Főváros Levéltárában kidolgozott tematikákhoz hasonlóan mi is többféle foglalkozástípust tartunk megvalósíthatónak: a műegyetemi oktatás és az egyetemi polgárok mindenkori életének levéltári források alapján történő megismertetése; az 1956-os műegyetemi események felidézése, akár az egykori helyszíneket bemutató campus-sétával egybekötve; illetve az iratkezeléssel kapcsolatos iskolarendszerű vagy egyéb oktatásban résztvevők számára az irat életciklusának utolsó állomását jelentő levéltár működésének és az egyetemi iratkezelésben betöltött szerepének bemutatása. A gyakorlatban eddig egyetlen alkalommal érkeztek középiskolások: ügyviteli ismereteket tanuló szakközépiskolások számára kifejezetten levéltári óra megtartását kérték. Emellett az 1956-os témakörben számos kiaknázatlan lehetőség látszik, amelyet felerősít az egyetem történelmi emlékhely címe, az intézménynek az 1956-os forradalomban és szabadságharcban betöltött szerepét elismerve. Emiatt nemcsak az októberi időszak adhat lehetőséget a levéltár számára levéltár-pedagógiai foglalkozás megtartására, hanem a májusi Emlékhelyek Napja rendezvény is.

Az eddig ismertett lehetőségek mellett nem véletlenül maradt utoljára az alacsony fokú oktatásban részt vevőkkel való kapcsolatunk. Rendszeres, szervezett formában az ő számukra biztosítunk ugyanis klasszikus levéltár-pedagógiai programot, ráadásul szó szerint helyben, azaz a levéltári raktárban. A Műegyetem 2015 óta szervez tudományos nyári gyerektábort *BME Gyerekegyetem* címmel, amelyben levéltárunk a kezdetektől szerepet vállalt. A tábor célja, hogy az általános iskolás diákok kíváncsiságát egy nagyon fogékony életkorban próbálják meg felkelteni a műszaki és természettudományok iránt. A Gyerekegyetem igyekszik mindazokból a tudományterületekből, amelyeket a BME oktató-kutatói és közösségei művelnek, minél többet megmutatni az egyetem életébe betekintést nyelő gyerekek számára, hogy érzékelhessék a tudományok sokszínűségét, a felfedezés örömét, a kutatói életpálya szépségét, a tudományok gyakorlati életben való alkalmazását.⁶ Az egyhetes nyári tábor, amelyet teljes egészében a BME polgárai biztosítanak (infrastruktúra, szervezés, tartalom, felügyelet), előadásokból, sok-sok kísérlet és gyakorlati feladat

⁶ Dallos-Farkas-Hornyánszky-Lángné-Lukács, 2017: 875.

elvégzését biztosító szemináriumokból, sport- és szabadidős programokból, valamint projektfeladat megoldásából áll, és jelképes diplomaátadó ünnepséggel zárul. A megvalósulást a szinte jelképes önköltségen túl számos szponzor biztosítja.

Az első évben az egyhetes táborban összesen 300 gyerek vett részt; azóta korosztályi bontásban (2–5. osztályosok és 6–8. osztályosok), kétszer egyhetes turnusban évente közel 700 gyermek részese a tudományos programsorozatnak. Már az első rendezvény átütő sikere, az azóta is töretlen óriási érdeklődés, a többszörösen telített várólisták, valamint a programokat megtartó műegyetemi oktatók, munkatársak és hallgatók lelkesedése egyértelművé tette mind a szervezők, mind az egyetem vezetése számára a folytatást és egyben a bővítést is.⁷ A kezdeményezés mára igazi közös műegyetemi programmá, egyben az egyetemi utánpótlás és tehetséggondozás első érintkezési pontjává nőtte ki magát, a műegyetemi oktatók mellett pedig a tavalyi óraadók között szerepelt Navracsics Tibor oktatásért, kultúráért, ifjúságpolitikáért és sportért felelős uniós biztos is, aki a gyermekjogokról tartott előadást.

Levéltárunk ebben a rendezvénysorozatban találta ki programját és szerezte meg főbb levéltár-pedagógiai tapasztalatait is, a foglalkozás keretében évente kb. 100 gyermek jut el hozzánk.⁸ Eddigi foglalkozásainkon az iratokkal való közvetlen találkozás reményeink szerint olyan többletet biztosított a gyerekek számára, amely élményszerűvé tette az ismeretszerzést mind a Műegyetemről, mind az érintett történelmi korokról és eseményekről, valamint fejlesztette a kritikai gondolkodást és a szövegértést is. A táborban való részvételünknek éppen ez volt az egyik célja. A bekapcsolódásunk egyúttal a fenntartó egyetem számára is jelzés, hogy a levéltár természetes része az intézménynek, teljes mértékben betagozódik a szervezetébe és jelen van a mindennapokban; munkánkban és szolgáltatásainkban pedig nemcsak közvetlenül az egyetemi szervezeti egységek felé, hanem a társadalom felé is látható a hasznosulása.

A Gyerekegyetem napirendje szerint 9 és 17 óra között zajlanak a foglalkozások, amelyeken a görög ábécé betűiről elnevezett 20-25 fős tankörök vesznek részt. A kezdetektől csak felső tagozatosokban gondolkodtunk, azaz a gyerekegyetem második hetében vállalunk órákat (általában 4-5 csoport jut el a levéltárba a párhuzamosan zajló szemináriumi kínálatból).⁹ Nagy kihívást jelentett számunkra, hogy az alapvetően természettudományos érdeklődésű, 9–14 éves gyerekeknek hogyan mutassuk be nemcsak a levéltár fogalmát, feladatait, hanem rávilágítsunk az intézménynek az egyetemi múltörzésben és közösségépítésben betöltött szerepére, annak jelentőségére is. Mindezt úgy, hogy érzékelhető különbség van az 5. és a 8. osztályos csoportok között (a tankörök összeállításakor a szervezők az életkor szempontjából törekedtek

⁷ Ezt szolgálják a két tábor közötti őszi és tavaszi hónapokban tartott Gyerekegyetem Plusz előadások vagy a pontgyűjtő rendszer, amely hosszabb távon is a BME-hez kapcsolja a gyerekegyetemistákat. Minderről a következő oldalon lehet tájékozódni: www.gyerekegyetem.bme.hu

⁸ 2015 és 2019 között összesen 24 csoport, mintegy 500 gyermek járt a levéltárban.

⁹ Ld. még Simonkay, 2017: 53.

a homogenitásra, így minél jobban igazodni lehet a csoport érdeklődéséhez, tempójához), miközben csak egy programmal tartjuk meg a levéltári szemináriumokat.

A tapasztalataink alapján évente frissülő programjaink kidolgozásakor mind az időtartam, mind a rendezvény jellege egyfajta kötöttséget jelentenek. Olyan óratervekre van ugyanis szükség, amelyek teljes tartalma belefér 45 percbe és maximuman alkalmazkodik a rendezvény jellegéhez, azaz a hangsúly a személyes tapasztalásra, a mindenki számára elérhető manuális munkára, az alkotási lehetőségekre, az anyagokhoz való hozzáférésre került.

2015-ben, az első alkalommal egy klasszikus levéltár-ismertető foglalkozást tartottunk „*Irány a múlt! Avagy a Google előtti keresés*” címmel. A 45 perces szemináriumok két részből álltak, amelyek közül mindkettőben számítottunk a gyerekek aktív részvételére. Az első 20 percben olyan kérdéseket tettünk fel, hogy az ezekre adott válaszokból ők maguk fogalmazhatták meg, mi a levéltár, hogyan kerülnek be az iratok, illetve mi történik velük, mind a feldolgozást, mind a kutatást érte. A beszélgetés közben így olyan fogalmakat is megtanulhattak, mint az iratkezelési szabályzat, a fond, az adatvédelem vagy az iratfolyóméter. Arra is kíváncsiak voltunk, hogyan fogalmazzák meg a levéltár létjogosultságát, jelentőségét az egyetemen belül. A tapasztalatok alapján a levéltár fogalmával tisztában voltak, értették a múzeum, könyvtár és levéltár közötti különbségeket. Példák alapján azt is jól kiválasztották, hogy milyen iratokat, fotókat, terveket stb. őrzünk egyetemi levéltárként (ezeket az általános tapasztalatokat azóta minden évben megerősítik a gyerekek). A szeminárium második részében az egyetemi tanév történéseinek időbeli rendjét tudták rekonstruálni irat- és fotómásolatok segítségével.¹⁰ A feladat során nemcsak egyetemi fogalmakat ismertek meg (pl. szigorlat, rektor, szakdolgozat stb.), hanem magának az egyetemi tanulmányoknak a rendjét is. Az óra végén egyetemtörténeti kvízt osztottunk ki, amelyeket kiértékelve a győztes a családjá kíséretében térhetett vissza egy részletesebb levéltári bemutatólátogatásra.

2016-ban a *Retró Műgyetem* című órán a levéltári forrásokra (közte sok fotóra) támaszkodva egy régi diák átlagos napját idézhették fel a gyerekegyetemisták a reggeli felkeléstől kezdve az egyetemre jutáson, előadásokon és menzán át a szórakozásig és vizsgázásig bezárólag (a források között szerepelt pl. 1960-as évekbeli kollégiumi szobafotó, 1956-os villamosbérlet, 1944-es menza étrend is). A tapasztalatok szerint a gyerekek figyelmesen és számunkra meglepő részletekbe menően tanulmányozták a régi iratok és fotók másolatait.

Ebben az évben fizikai aktivitással is kiegészült a program: az órák végén gyakorlatban is kipróbálhatták a tömörállványzat működését.

¹⁰ Ezek között voltak műgyetemi hallgatói törzskönyvek (pl. Oláh György Nobel-díjas kémikus, a BME egykori hallgatója vegyészmérnöki tanulmányait igazoló oldala), hallgatói eskü, kollégiumi életkép, ballagási bál meghívója, diplomaterv kiadása, felvételtől szóló hivatalos értesítés vagy éppen egy öregdiák-találkozó fotója.

1. Ismerkedés az egykori műgyegetemisták hétköznapjaival fotók és iratok segítségével

2. Kérdezz-felelek a levéltári raktárban

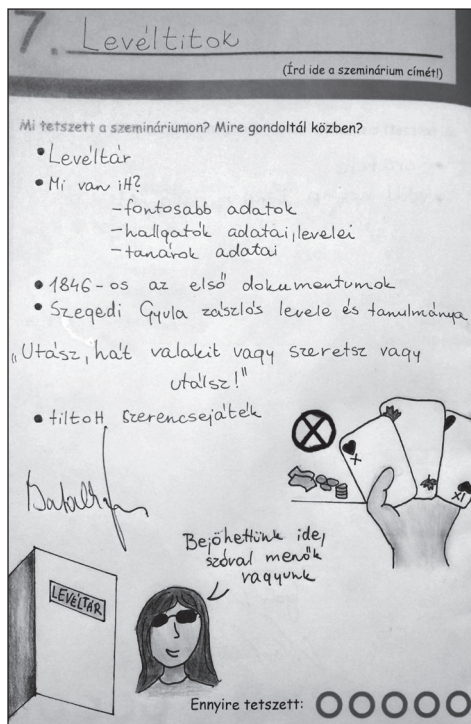

3. Ismerkedés a levéltári mobil állványzat működésével

4. Gyerekegyetemi jegyzetfüzet részlete

5. Eredeti 1849-es dokumentum tanulmányozása

2017-ben *Levéltitkok* címmel egykori hallgatóktól fennmaradt leveleket elemeztünk a gyerekekkel, itt elsősorban történelmi eseményekre, helyzetekre tudtak következtetni a forrásokból (pl. I. világháborús katonahallgató táborigazgató lapját vagy egy szerecsenyjátékon ért, egyébként Trianon utáni menekült diák levelét olvasták el; itt már maga a kéziratos levél megtapasztalása és kislabizálása is az átadható élmény része). A történelmi ismereteik bővítésén kívül korabeli megszólításokat és írásmódot is felfedezhettek a fennmaradt levelekben. Ebben az évben kísérletet tettünk a közösségi média felhasználására is, zárt Facebook-csoportot indítottunk további levelek megosztására, ám – az ismert trendeket megerősítve – azt tapasztaltuk, hogy már nem ez a gyerekek által leggyakrabban használt kapcsolattartási felület.

2018-ban az 1848-49-es forradalom és szabadságharc 170. évfordulójára emlékezve az egykori elődöntőmunka, a József Ipartanoda hallgatói által 1848 áprilisában megfogalmazott 12 pontot elemeztük végig a gyerekekkel. Milyen volt a műszaki felsőoktatás a 19. század közepén, mi történt az ipartanoda diákjaival – megállítva az 1848. március 15-i nap forgatókönyvét egy ponton –, mit miért követeltek és mi valósult meg az általuk kért pontokból – ezekre a kérdésekre kerestük közösen a válaszokat. Ezt követően arra kértük őket, hogy fordítsák le a megismert követeléseket a mai viszonyokra, azaz reagáljanak saját koruk problémáira, fogalmazzák meg, mit kívánnak a gyerekegyetemisták 2018-ban? A szó szerint összekiabált ötletekből kirajzolódott új 12 pontot a hetet lezáró diplomaosztón a teljes tábor előtt bemutatták.¹¹ Ebben az évben első alkalommal lehetővé tettük, hogy az 1848. márciusi eseményekről szóló jelentés eredeti példányát is megnézhessék a gyerekek (kesztyűben, felügyelet mellett), hogy azt is megtapasztalhassák, milyen egy egyetlen példányban létező 170 éves dokumentumot kézben tartani.

Az ideai terveink között az szerepelt, hogy a levéltári szemináriumba kicsit több természettudományt vigyünk: milyen levéltári mértékegységeket használunk, melyek a levéltári anyagot (és egyben a családi archívumok papír és egyéb alapú adathordozóit is!) károsító fizikai és kémiai tényezők. A július elején lezajlott ötödik alkalom is megerősítette bennünk: a gyerekek értik a levéltár fogalmát és fontosságát.

¹¹ Mit kívánnak a gyerekegyetemisták 2018-ban, milyen az az iskola, ahová jó járni?

1. Legyenek jó állapotú épületek, modern bútorok és nagy udvarok.
2. Legyen több tiszta mosdó és wc-papír mindenhol.
3. Legyen ingyenes és jó a menzákaja, kedvesek a konyhás nénik.
4. Legyen free wifi és digitális tábla minden iskolában, kapjon mindenki tabletet a jegyzeteléshez.
5. Legyenek digitális tankönyvek, a hagyományosak pedig ne másoktól megörököltek, összefirkáltak.
6. Reggel később kezdődjön az iskola.
7. Legyenek rövidebbek és érdekesebbek az órák, cserébe keményebb a tanítás.
8. Osszák el a nyári szünet egy részét a tanévre.
9. A tanárok kapjanak több bért, legyenek rendesek és fegyelmezzenek jobban.
10. A tanítás és a számonkérés ne csak a lexikális tudásra épüljön, lehessen gondolkodni.
11. Hosszabb idő legyen a szakosodásra, ne kelljen minden tárgyat végig tanulni.
12. Ne legyen verekedés az iskolában, viselkedjenek a diákok is normálisan.

Érdekes tapasztalat volt, hogy fiatal-középkorú szüleik révén olyan „retro” adathordozókat is ismernek, mint a VHS kazetta, természettudományos ismereteiket pedig tudták hasznosítani (pl. mi történik a papírral a túl nedves levegőjű raktárban vagy mi az oltógáz mechanizmusa).

Összefoglalásként úgy gondoljuk: nagy kihívás elé állítottuk magunkat, amikor gyakorlatilag tapasztalatok nélkül belevágtunk a levéltár-pedagógiai programjaink kidolgozásába és megvalósításába, cserébe viszont inspiráló élményekkel lettünk gazdagabbak – reméljük, hogy a hozzánk látogatók is.

További információk és fotók a BME Levéltár honlapján és közösségi médiafelületein találhatóak:

www.omikk.bme.hu/leveltar

<https://hu-hu.facebook.com/bmeleveltar/>

https://www.instagram.com/bme_leveltar/

Szakirodalom

Dallos–Farkas–Hornvánszky–Lángné–Lukács, 2017: Dallos Györgyi–Farkas László–Hornvánszky Gábor–Lángné Lázi Márta–Lukács Mónika: Új fogalom robbant be a köztudatba: BME Gyerekegyetem. Magyar Tudomány, 2017. 7. sz. 875–884.

Mészáros, 2017 = Mészáros Ádám: A levéltár-pedagógia szerepe a történelmi gondolkodás fejlesztésében. Módszertani Közlemények, 2017. 2. sz. 23–27.

Rác–Mautner, 2019 = Rác Attila–Mautner Zoltán: Budapest Főváros Levéltára levéltár-pedagógiai foglalkozásai. <http://ujkor.hu/content/bfl-leveltar-pedagogia> (A letöltés időpontja: 2019. március 9.)

Simonkay, 2017 = Simonkay Márton: Levéltár-pedagógia ma és holnap. Levéltári Szemle, 2017. 4. sz. 50–65.